

Մ. ՅՈՎՆԱՆԵԱՆ ՕՐ. ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

Օգոստոսի 23-ին տեսուչ Սարգսեանը վերջացրել էր նախապատրաստական բոլոր գործերը ուսումնարանը ժամանակին բանալու մասին: Մնում էր որ նրա կազմած ուսուցչական խումբը հաստատուի: Խորհրդից: Թէեւ արդէն օգոստոսի վերջն էր մօտենում, բայց առաջնորդը չէր յօժարուում թոյլ տալ որ հոգաբարձութեան հին կազմը հաստատի ուսուցչական նոր խումբը: Այն ժամանակ օգոստոսի 23-ին տեսուչը հեռագրով դիմեց Կաթողիկոսին որ թոյլ տրուի հին հոգաբարձութեան հաստատել խումբը և սկսել զբաղմունքները: Էջմիածնում եղած դաշնակցական շէֆերը վեհարանի կամարիլայի վրայ ազդելով շտապեցրին հաստատել տալ «նորընտիր» հոգաբարձուներին: Այդ հաստատութեան դէմ բողոքել էր Անանով: Հաստատուածներին հեռագրուեց դեռ պաշտօնի չհրաւիրել: Այդպիսով թէ էջմիածնի և թէ Թեմական առաջնորդի վարանոտ և փոփոխական ընթացքը հնարաւորութիւն չտուին ժամանակին կարգադրել գործերը՝ նոր հոգաբարձուների հաստատութեան դէմ Ա. Անանեանի բողոքներն էլ միւս կողմից ձգձգեցին բացումը մինչև հասաւ Սեպտեմբերի 10-ը, երբ ակտքէ կայանար առաջին նիստը նոր հոգաբարձուների հետ: Այդ պարոնները տեսնելով որ այդ օրը իրանցից մէկը բացակայ է--չեն գալիս նիստի և առաջնորդը յարգում է այդ կապրիզը, նորից հրաւէր է ուղարկում Սեպտեմբերի 14-ին: Առաջնորդը մինչև սեպտ. 25 չի ստորագրում այդ նիստի արձանագրութիւնը և այդպիսով զրկում է տեսչին հնարաւորութիւնից հրաւիրել խումբը: Այնուհետեւ անցած դարձածը Դաշնակցութեան սխրագործութիւնների նոր ասպարէզ դարձած Յովնանեան ուսումնարանում պարզուում են հետեւեալ գրութիւններից:

Կրքից կուրացածներ

Արդի դաշնակցական շէֆերին կարծեմ Յովնանեան ուսումնարանում իմ տեսչութեան խնդիրը աւելի է զբաղեցնում քան հայոց հարցը: Վրէժխնդրութիւնը մթնացրել է դրրանց մէջ առ-

ողջ դատողութիւնը և ահա դրանց հաւատարմատար փաստաբանը, պ. Տիգրան Յովհաննիսեանը, կաշուից դուրս է գալիս ամեն տեսակ կլեառուներով շահած լինելու դաշնակցական բիւրօկրատների այդ «դատը»:

Ես իրաւաբան չեմ, սակայն հաւատացած եմ, որ ամեն մի գիտութիւն պիտի հիմնուած լինի նախ և առաջ առողջամտութեան օրէնքների վրայ: Առողջամտութիւնը և արդարութեան սկզբունքը ղեկավար ունենալով ես պայքար եմ սկսել այդ պարոնների դէմ առհասարակ և Յոզնանեան դպրոցի հարցում մասնաւորապէս: Դրանց դեմագոգիական մանհովները քայլ առ քայլ ես մերկացրել եմ և վերջը, նեղէն ընկած, դրանք իրանց ամբողջ յոյսը դրել են վեհաբանի կամարիլայի վրայ ունեցած իրանց բռնի ոյժի և զանազան «հաշաթ» դիւսնապետների աշակցութեան վրայ... Կատարուում է այն, ինչ ի սկզբանէ անտի սովորական է եղել էջմիածնի մթնոլորտում...

Կրկնութիւններ չանկու համար ես կաշխատեմ այդ ուսումնաբանի շուրջ դաշնակցական բիւրօկրատների ստեղծած կագու կոիւր վերածել մի քանի կէտերի, առաջարկելով որ մեր անաչառ իրաւաբանները յայտնեն իրանց կարծիքները և հասարակութեան համար պարզ լինի Տիգրան Յովհաննիսեանի նշման «փաստաբանների» իսկական պատկերը:

1) Նախընթաց հոգաբարձութիւնը օրինական կազմ ունէր և իր պաշտօնավարութեան առաջին եռամեակը դեռ չէր լրացրել, երբ որոշել էր ուսուցչական խմբի փոփոխութիւններ կատարել յունիսի 15-ին կայացած իր նիստում: Հոգաբարձական 7 անդամներից ներկայ 5 հոգին միաձայն որոշումն էր կայացնելով՝ ընծայազրի և ոչ մի կէտը չէին խախտում, որովհետեւ նրանում ոչ մի ցուցում չը կայ այն մասին, թէ հոգաբարձութեան որոշումները պիտի կայանային անպատճառ 7 անդամների մասնակցութեամբ: Ոչ մի ցուցում չը կայ, որի մէջ որեւէ տարբերութիւն դրուած լինէր մնայուն (3) և ընտրովի (4) անդամների ձայների մէջ:

2) Մոդնու ծխականների բողոքը պիտի ուղղուած լինէր հոգևոր իշխանութեան դէմ, որ ի նկատի ունենալով անպատեհ ժամանակը (դեկտեմբեր), առաջին եռամեակի համար հին հոգաբարձուներին հաստատելուց բացի նաև երկարել էր նրանց պաշտօնավարութիւնը նոր եռամեակով: Այդ կարգադրութեան երկրորդ մասը (երկարացումը) միայն կարող էր բողոքի նիւթ լինել: Ինքը հոգաբարձութիւնը այդ կարգադրութեան մէջ յանցանք չունի. նա պարտաւոր էր շարունակել իր պաշտօնը, մինչև որ նրան յաջորդող մարմինը չէր գալ փոխարինելու նրան:

3) Հին հոգաբարձութեան յաջորդող մարմինը (նոր հոգաբարձուները) միայն սեպտեմբերի 14-ին են ստանձնել իրանց պաշտօնը և նրանք ոչ մի իրաւունք չունեն քմահաճօրէն անվաւեր համարել հին հոգաբարձութեան որոշումները: Այդ պօրինութեան հարցը քննող պիտի լինի այլ ինստանցիա և ոչ շահագրգռած կամ քինախնդրութեամբ դեկլարուող նոր հոգաբարձութիւնը:

4) Օգոստոսի 10-ին առաջնորդարանում հաւաքուած պատուիրակներին ծխականները «ընտրել» էին միմիայն 4 հոգաբարձուներ ընտրելու համար և ոչ մի մանդատ նրանց չէին տուել: Պատուիրակները կարող էին զանազան ցանկութիւններ կամ desiderata-ներ յայտնել, ինչպէս յայտնել են Ներսիսեան դպրոցի հոգաբարձական ընտրութիւնների ժամանակ: Արդ՝ Ներսիսեան դպրոցի հոգաբարձու պ. Տիգրան Յովհաննիսեանը ձգտում է այդ մանդատները իրազործել Ներսիսեան դպրոցում իրրե իմպերատիվներ այնպէս, ինչպէս նա անում է Յովհաննեան դպրոցում:

5) Մանդատները ռապագայի մասին ցանկութիւններ, հրահանգներ են: Հարց է թէ՛ կարող են մանդատներով վճռուել իրաւաբանական հարցեր, խախտուել ուրիշների օրինական իրաւունքները: Ես կարծում եմ թէ՛ ոչ, իսկ իրաւաբան Տիգրան Յովհաննիսեանը կարծում է թէ այո՛:

6) Եթէ հաստատման մի կօնդակը իրաւական նշանակութիւն ունի նոր հոգաբարձուների նկատմամբ, չը նայած նրանց ընտրութիւնների ամբողջ կեղծիքին, չը նայած որ այդ ընտրութիւններին մասնակցել են իրաւասու ծխականների 2 $\frac{1}{2}$ % միայն, ինչո՞ւ երեք կօնդակները կորցնում են իրանց զօրութիւնը հէնց միայն այն պատճառով, որ օգոստոսի 10-ին պ. Մուշախձէն կարդաց բիւրօի թելադրած «ի նկատի ունենալով»:

7) Կօնդակ տուող մարմինը պէտք է հասկանայ թէ ի՞նչ է անում, և կամարիլայի կամ կողմնակի անձանց սպառնալիքի տակ նա իրաւունք չունի իր մի կօնդակին զօրութիւն տալ, իսկ միւսին՝ ոչ, եթէ չէ ուզում ողորմելի դործիք լինել մի խումբ բիւրօկրատների ձեռքում, որ վեհաբանական կամարիլայի հետ բլօկ է կազմիլ:

8) Նախկին հոգաբարձուները յունիսի կիսում կայացրել են վճիռներ առաջիկայ ուսումնական տարուայ վերաբերեալ, որովհետեւ այն իշխանութիւնը, որ պիտի նշանակէր նոր ընտրութիւններ, մինչ այդ ժամանակ ոչ մի կարգադրութիւն չէր աւելնում նոր ընտրութիւնների մասին: Իսկ ով կուրացած չէ դաշ-

նակցական ընդհանրությունների պէս, նույնպէս է հասկանալ, որ ուսուցչական կադմի, մանաւանդ տեսչի հարցը պէտք է լուծել ոչ սեպտեմբեր-հոկտեմբեր ամսում, այլ մայիս-յունիս: Այդ պարզ ճշմարտութիւնը ընդդէմ է և այն դպրոցական «նախագիծը», որ պէտք է հաստատէր Էջմիածնի Կենտրոնական Ժողովը: (Յօդ. 1², ծան. 1):

9) Եթէ, օրինակ, քաղաքային դումայի ձայնաւորների ժամանակամիջոցը լրանում է, միթէ նրանք պէտք է բարձիթողի անհն ընթացիկ գործերը, որովհետև à la S. Յովհաննիսեան և Ընկ. մտածող մարդիկ կը դանտ են, որոնք յետոյ քմահաճօրէն ապօրէն կը ճանաչեն այդ ձայնաւորների բոլոր որոշումները և օրինաւոր կերպով պաշտօնի հրաւիրուած մարդկանց կարող են անձնական կապրիզով առանց օրինաւոր պատճառաբանութեան հեռացնել: Բացի այդ, միթէ ձայնաւորներն են պատասխանատու, եթէ ժամանակին նոր ընտրութիւններ չէ նշանակուած այն իշխանութիւնը, որին տրուած է այդ իրաւունքը:

10) Արդեօք ամեն մի նոր հոգաբարձութիւն իրաւունք ունի քմահաճօրէն փոխել նախկին հոգաբարձութեան օրինական որոշումները, յետեւելով իրաւական ոչ մի արժէք չունեցող «մանդատների» վրայ:

11) Օրինաւոր հոգաբարձութիւնը միաձայն ինձ ընտրել է տեսուչ յունիսի 15-ին: Կտակով պահանջած իշխանութիւնը (Կաթողիկոսը) ինձ հաստատել է պաշտօնի մէջ: Կտակով տեսուչը Խորհրդի անդամ է և միւս անդամների հետ հաւասար ձայն ունի: Ուսումնարանի խորհրդի կանօնաւոր նիստում ինձ յանձնուած է եղել գործադրել իմ իրաւունքը—ուսուցչական խումբ կազմել և առաջարկել ի հաստատութիւն հոգաբարձութեան՝ և ես այդ կատարել եմ: Բայց սեպտեմբերի 14-ի նիստում, որին առաջին անգամ են մասնակցում նոր անդամները, ուղղում են, որ իրանց կապրիզը, հիմնուած պ. Մուշախիձէի ինչ որ «ի նկատի ունենալովների» վրայ, օրէնք ճանաչուի: Հարց է, օգոստոսի 10-ի 9 դաշնակցական պատուիրակների մանդատով կարճը են վերացուած համարուել նախկին հոգաբարձութեան օրինաւոր որոշումները և Կաթողիկոսի հաստատութիւնը բեկանուել:

12) Արդ դաշնակցական իրաւագէտների կարծիքով, եթէ Կաթողիկոսը կօնդակով հաստատել է իրանց (նոր հոգաբարձուներին), ուրեմն (!?) հաստատել է և նրանց ընտրողների մանդատները: Փաստաբան Տիգրան Յովհաննիսեանի այդ տարօրինակ լօգիկայով ուրեմն Ներսիսեան դպրոցի ներկայ հո-

դարարձութիւնը, որի անդամներից մէկն էլ ինքն է, պէտք է արդէն ընդունուած համարի այն բոլոր մանդատները, որոնք տրուած էին Ներսիսեան դպրոցի հոգաբարձութեան ընտրողների ժողովներում: Բայց այդ մանդատները այնտեղ լոկ «ցանկութիւններ» են համարուում, իսկ այստեղ «օրէնքներ», «իմպերատիվներ», որովհետեւ այդ է պահանջում «ժողովրդի իրաւունք» խօսքերը շահագործող փարիսեցիների շահը: Եթէ ընտրողների մանդատներով իրաւական չափեր որոշուէին, էլ ի՞նչ հարկ կը լինէր Պետական Դոմա կամ օրէնսդրական որակ մարմին: «Ժողովրդի կամքը» ներկայացնող մի քանի ընտրողներ, ունենալով իրաւասունների 3 0/0-ի հաւանութիւնը (ինչպէս Յովնանեան ուսումնարանի հոգաբարձական ընտրութիւնները), կարող են զանազան ամփոփ-ցիւկեր ցանկութիւններ յայտնել, որոնք և օրէնք կը ճանաչուեն:

13) Յովնանեան ուսումնարանի տեսուչը ընտրուած է կանոնաւոր հոգաբարձական նիստում և հաստատուած Կաթողիկոսից, և մինչև որ նոյն կարգով նա չը հրաժարեցնուի, նա կատարեալ իրաւունք ունի օգտուել իր ձայնից և իրաւունքից: Նոր հոգաբարձուները, եթէ կամենում են սեպտեմբեր ամսում նոր տեսուչ ընտրել, պէտք է պատճառաբանուած հարց դնեն եղածին հեռացնելու մասին, անկախ օգոստոսի 10-ին թայֆայական անհիմն մանդատից, որ իրաւական ոչ մի նշանակութիւն չունի և լոկ արտայայտում է ազգային բիւրօի կրքից կուրացած բաղձանքը Լ. Սարգսեանի նկատմամբ: Իսկ մինչև չըբուի օրինական կարգով, հին հոգաբարձութեան կողմից ընտրուածը շարունակուում է վարել իր պաշտօնը և ուրեմն, իրաւունք ունի ձեռն տալու ուսուցչական խմբի ցուցակը քննելիս: Պարզ է ոչ-կոյրերի համար:

Ահա կէտեր, որոնց հիման վրայ ես միանգամայն իրաւացի և կօրրեկտ եմ համարում իմ բռնած դիրքը Յովնանեան ուսումնարանի տեսչական հարցում: Թող անաչաս և ձեռնհաս մի միջնորդ դատարան գտնէ թէ իրաւացին և կօրրեկտը պ. Տիգրան Յովհաննիսեան և Ընկերութիւնն է: Իբրև այդպիսի դատաւորներ ես առաջարկում եմ իմ կողմից իրաւաբաններ՝ պ. պ. Արշակ Բարխուդարեանին, Յովհաննէս Սպինդիարեանին, Սամսոն Յարութիւնեանին և Յովհաննէս Սաղաթելեանին: Եթէ պ. Տիգրան Յովհաննիսեանը և իր ընկերները համաձայն չեն այդ առաջարկած ցուցակին՝ կարող են ընտրել իրանց կողմից ևս նոյնքան իրաւաբաններ: Այդ իրաւաբանները քննելով ամբողջ գործը՝ աւելի ձեռնհաս են հարցը լուծել, քան ազգային բիւրօն կամ նրա դաշնակից Վեհաբանի կամարի-

իան: Ո՛ր կողմը արդարացի ճանաչուի այդ դատարանի կողմից, թող այն կողմը մնայ իր պաշտօնի մէջ, իսկ հակառակ կողմը թող հեռանայ և դրանով դպրոցը ազատուի անտեղի մրցութիւնից: Բռնութիւնով, «ժողովրդական ձայն» խօսքերի դեմագոգիական մանեօվրներով և ծակ փաստարանութեամբ հասարակական հարցեր վճռելու ձևերը ժամանակ է մի կողմ հետեւի, և յարգելով ճշմարտութիւնը և արդարութիւնը՝ մտնել հասարակական ասպարէզ:

Դատաւորները թող ուրիշները լինեն և ոչ շահագրգռուած կողմերը: Երկու օր ժամանակ եմ տալիս (յօդուածը լոյս տեսնելու օրից սկսած) ընդունելու իմ առաջարկը: Մերժման դէպքում պիտի պարզ լինի ըրողի համար, թէ կուլտուրականութիւնը ինչպէս են հասկանում մեր դաշնակցական ազահոգաբարձուները...

(«Մշակ» № 203)

1. Սարգսեան

Սեպտեմբերի 16-ին

Էջմիածնից՝ Կաթողիկոսը թեմիս առաջնորդին Յովնանեան ուսումնարանի գործի առիթով ուղարկել է հետեւեալ հեռագիրը. «Թէև տեսուչը և հոգաբարձունը հաստատուած էին իմ կօնդակներով, սակայն դժբաղդաբար իմ խրատները ոչ մի ազդեցութիւն չունեցան, նրանք ուսումնարանը դարձրին պայքարի ասպարէզ, ուստի խուսափելով չափազանց անախատեսելի և ֆլասակար, դպրոցի գոյութեան համար, հետևանքներից և անախորժ բարդութիւններից, — առաջարկում եմ ուսումնարանի և ուսանողների բարօրութեան համար խորհուրդ տալ տեսչին հրաժարուել, տալով նրան տարեկան ոռճիկ»

Այդ առաջարկին Լևոն Սարգսեանը պատասխանել է այսպէս.

«Կարգալով Նորին Վեհափառութեան հեռագիրը, որով Ն. Վ. բարեհաճում է առաջարկել ինձ, ի նկատի ունենալով ուսանողների օգուտը, ստանալ տարեկան ոռճիկ և հրաժարուել տեսչական պաշտօնից, պատիւ սւնիմ յայտնելու հետեւալը. գործի հետ ծանօթ ըրող անաչառ մարդկանց յայտնի է, թէ Յովնանեան ուսումնարանի հարցում հր կողմն է դպրոցը դարձրել կուսակցական պայքարի և դերիշխանութեան ասպարէզ: Բարձր հոգևոր իշխանութեանը, եթէ ուզում էր վերականգնել անկորրութիւնը դպրոցում, պէտք է անյողգողդ պաշտպան հանդիսանար օրինականութեան և չզոհէր անհատին՝ կազմա-

կերպութեան: Զիջում անել ակներև քինախնդրութեան և բրնձնութեան, ես համարում եմ փոքրհոգութիւն իմ կողմից: Միակ արդար ճանապարհը լուծելու կնճիռը՝ այն միջոցն է, որ ես առաջարկել եմ, հրապարակապէս («Մշակ» № 203), այն է. իրաւաբաններից կազմած մի միջնորդ դատարանի յանձնել գործը: Թող հեռանայ դպրոցից այն կողմը, որը անիրաւացի կը ճանաչուի:

Ակնյայտնի ապօրինութիւն

Մ. Յովնանեան դպրոցի հարցը հետզհետէ բարդուում է: Էջմիածինը, կամ, աւելի ճիշտն ասած, կուսակցական և ինտորիզմի մի դիւանապետի կուսակցական ստոր շահերին զոհ բերուած և նրա ձեռքում խաղալիք դարձած Ամենայն Հայոց կաթողիկոսական իշխանութիւնը, ոտնակոխ անելով ամեն օրինականութիւն, մաքիավելեան բոլոր յատկութիւններով օժտուած կարգադրութիւններ և տնօրինութիւններ է անում:

Մենք գիտենք, որ Թիֆլիզից էջմիածին է գնացել դադտագողի գործողների մի ամբողջ վոհմակ, որ թե ու թիկունք ունենալով ապիկար և ապաշնորհ, նախկին «Նոր-Դար»-ական, Ներսէս վարդապետ Միլիք-Թանգեանցին, կանգ չէ առնում ոչ մի միջոցի առաջ ճնշումն գործ դնելու դառամեալ ու հիւանդ կաթողիկոսի վրայ: Եւ իբրև հետեանք այդ դադտագողի ճնշումների, հետզհետէ ստացւում են հեռագիրներ, որոնք ցոյց են տալիս, թէ էջմիածինը մոռացել է ամեն բարեխղճութիւն, չափ ու սահման և կատարեալ փաշայական կամայականութեամբ վտանգում է դպրոցի շահերը ի հաճոյս մի քանի անհատների, արհամարհելով օրինականութիւն, արդարութիւն, ճշմարտութիւն:

Մենք գիտենք, որ կաթողիկոսի անունից մի քանի օր առաջ հեռագիր եկաւ առաջնորդին, խորհուրդ տալ տեսուչ Լ. Սարգսեանին հրաժարական տալ, քանի որ կաթողիկոսի բոլոր յորգորները և հայրական խրատները ապարդիւն են անցնում: Այդ ապօրինի և անարդար առաջարկին, Լ. Սարգսեան խիստ արժանապատուութեամբ պատասխանեց, որ ասպարէզից պէտք է հեռանայ նա, ով մեղաւոր է, ով դպրոցը դարձրել է կուսակցական ստոր կրքերի ասպարէզ:

Թւում էր, թէ էջմիածնի կամարիլլան և Թայֆայական դիւանապետը կը սթափուէին և յետ կը կանգնէին կաթողիկոսին նոր և անպատուաբեր կարգադրութիւններ անել տալուց: Բայց վոհմակը՝ յանձին մի քանի բախտախնդիրների, որոշել չկոտեմբեր, 1906.

էր ոչ մի անարժան միջոցի առաջ կանգ չառնել: Երկու օր առաջ հասնում է մի նոր հեռագիր—գումարել հոգաբարձական ժողով առանց տեսչի և կարգադրել դպրոցի գործերը:

Պարզ է, որ սրանով սեսուէր արձակուած պէտք է համարել, թէ և ուղղակի արձակման կօնքակ չէ տրուած: Կարգադրութիւնը որքան էլ մաքրավելեան, բայց շատ էլ դժուար ըմբռնելի չէ: Երբ հոգաբարձական նիստերին չմասնակցէ տեսուչը, դաշնակցական հոգաբարձուները մեծամասնութիւն կազմելով, կը կարգադրեն ամեն բան: Եւ տեսուչը, առանց պաշտօնապէս արձակուած լինելու, կը հեռանայ ասպարէզից:

Էջմիածինը շատ լաւ տեսնում է և իմանում, որ չը կայ ոչ մի օրինական հիմք, ոչ մի պատճառարանութիւն արձակելու տեսչին. նա չէ կամենում արդարութեան պաշտպան հանդիսանալ, դատապարտել մեղաւոր կողմը և կանգնել օրինականութեան հողի վրա. նա զոհում է ճշմարտութիւնը. վայր է ձեռքում կաթողիկոսական պատիւը. նա ոտնակոխ է անում օրէնքը:

Եւ Ներսէս Թանգեանների պէս ինտրիգանները դեռ երկար կը շարունակեն իրանց ինտրիգները, դեռ երկար կը զոհեն օրէնքի, խղճի, արդարութեան շահերը, քանի որ մեր անտարբեր հասարակութիւնը, ինտելիգենցիան իր լուծեամբ կը խրախուսէ մակաբոյծներին և բախտախնդիրներին: Հասարակութիւնը պէտք է իր հզօր բողոքի ձայնը բարձրացնէ. պէտք է զգացնել տայ, որ ոչ միայն Մէլիք-Թանգեաններին, այլ և ոչ ոքի, ով էլ լինի նա, թոյլ չի տայ ոտնակոխ անել օրէնքը, արդարութիւնը և ճշմարտութիւնը:

Հ. Ա.

Թող հասարակութիւնը դատի

Իմ առաջարկը՝ Յովնանեան օր. ուսումնարանում իմ և «ազգային բիւրօ» նշանակած նոր հոգաբարձուների մէջ ծագած տարաձայնութիւնները յանձնել իրաւարաններից կազմուած միջնորդ դատարանի ընտութեան՝ ֆառց անպատասխան Նոր հոգաբարձուների լիդեր պ. Տ. Յովհաննիսեանը իր ընկերների հետ անշուշտ կարիք չեն զգում միջնորդ դատարանի դիմելու, քանի որ վեհարանի կամարիլան և հաջթ դիւանապետները, ինչպէս և կազմակերպութեան բոնի միջոցները իրանց նմանների ձեռքումն է, իսկ իրանց դէվիզն է՝ «նպատակը արդարացնում է միջոցները»: Պէտք է խեղդիլ հասարակութեան մէջ քննադատական ոգին և հլու հնազանդութիւն առաջ բերել— մտածում են իրանց ղիբքի պահպանութեան մասին հոգացող

մեր խանդոտ բիւրօկրատները: Եւ ահա մի կողմից նրանք բարեհաճում են ֆալօրիտիզմ ցոյց տալ, պաշտօններ բաժանելով այն բոլոր սինլքոր տիրացուներին, որոնք համակերպւում են և խնկարկում իրանց, իսկ միւս կողմից յայտարարում են վայրենի և անմիտ հալածանք նրանց դէմ, որոնք «աներես համարձակութիւն» ունեն ոչ միայն չբաժանել այդ ազգային թշուառութեան պատճառ բիւրօկրատների յոռի սկզբունքները, սխտեմը և գործեակերպը, այլ և՛ քննադատել նրանց արարքները: «Քննադատել».— ինչ յանդգնութիւն: Այդ է մեր իրականութիւնը: Եւ այդպիսի ասիական փաշայականութիւն ստեղծող «չեղափոխականները» առանց կարմրելու հաւատացնում են միամիտներին, թէ իրանք տարբեր են ոռու և թիւրք բիւրօկրատներից, մինչդեռ անալօգիան, նմանութիւնը սրանց հետ ուղղակի ապշեցուցիչ է նոյնիսկ մանրամասնութիւնների մէջ: Ճակատագրի հեղնութիւն չէ՞ այդ, բաս էլ ի՞նչ է, խղճուկ հայր:

Լ. Սարգսեան

Մեր դպրոցական տարեգրութեան մէջ մի տխուր էջ բացող այդ զէպքի մանրամասնութիւնների արձանագրութիւնը կարևոր համարելով, տալիս ենք մի քանի տեղեկութիւններ, որոնք պարզ ցոյց կը տան թէ էջմիածնի բարձր հոգևոր իշխանութեան և թէ մեր «ազգային բիւրօկրատիայի» գործեակերպը, բացարձակ, սանձարձակ փաշայական վարմունքը և օրինակութեան, բարոյականութեան որևէ սկզբունքի բացակայութիւնը նրանց գործողութիւնների մէջ:

Ինչպէս գիտենք, նախկին հոգաբարձութիւնը այն ժամանակ, երբ նա օրինաւոր պաշտօնավարութեան մէջ էր և դեռ ոչ մի կարգադրութիւն չէր եղել հոգաբարձական նոր ընտրութիւն կատարելու, ընտրեց դպրոցի տեսուչ պ. Լևոն Սարգսեանին: Այս ընտրութիւնը Կաթողիկոսը հաստատեց կոնդակով և, բացի դրանից, նա առանձին կոնդակ ևս ուղարկեց հոգաբարձութեան՝ շնորհաւորելով նրա կատարած աջող ընտրութիւնը: Դրանից յետոյ միայն կատարուեց 4 նոր հոգաբարձուների ընտրութիւնը: Դժբախտաբար դպրոցի և հայ ժողովրդի համար, շնորհիւ ծխականների սնտարբերութեան, Բեթղեհէմի եկեղեցու 16 ծխականների ժողովով ընտրուած պատուիրակների քուէներով դաշնակցական բիւրօկրատները կարողացան ընտրել տալ իրանց թեկնածուներին: Եւ միանգամից, որ հոգաբարձութեան կազմի մէջ կարողացան մտնել Տ. Յովհաննիսեանի և ըն-

կերներ չէս հոգաբարձուներ, պէտք էր սպասել, որ դպրոցի խաղաղ կեանքը կընդհատուի, որ նա ռասպարէզ կը դառնայ կուսակցական նեղ կրքերի, որ մատաղ սերնդի շահերը կը մոռացուեն: Այդպէս էլ եղաւ:

Եւ ճշմարիտ, այնուհետեւ ինչ որ անցաւ Յովնանեան դըպրոցում, ինչ կարգադրութիւններ որ եղան թէ Տաճատ և Ներսէս վարդապետների պէս ինտրիգաւ դիւանագէտների կողմից, բայց կաթողիկոսական անուանով քողարկուած, և թէ իրանց 4 հոգաբարձուների կողմից, այդ կարգադրութիւնները կրում են «թայֆայական» բնաւորութիւն:

Սկզբում, Կաթողիկոսի անունից խորհուրդ տրուեց Լ. Սարգսեանին հրաժարուել, բայց նոյն խորհուրդը չտրուեց, ի հարկէ, այն հոգաբարձուներին, որոնք գործում էին ապօրինութիւն: Երբ ոչ-արժանաւայել խորհուրդը չլուծեց, Կաթողիկոսի անունից եկաւ այսպիսի հեռագիր.

«Թիֆլիս, առաջնորդ Սաթունեան արքեպիսկոպոսին.

«Որովհետեւ իմ բոլոր յորդորները զուր անցան, ուստի գումարեցէք հոգաբարձական նիստ, առանց տեսչի, և ձեռնարկեցէք դպրոցի բացման»:

Այդ հեռագրին յառաջնորդը պատասխանում է, թէ այդ առաջարկը անհասկանալի է, որովհետեւ ինչպէս կարելի հոգաբարձական նիստ գումարել առանց տեսչի, երբ տեսուչը իր պաշտօնի մէջ է և կտակի համաձայն նա պէտք է մասնակցէ նիստին: Այդ կարգադրութեան դէմ բողոքում է և մշտական հոգաբարձու ու Յովնանեան ցեղի ներկայացուցիչ պ. Ալէք. Ս. Անանեանը:

Եւ ահա էջմիածնից ստացւում է հետեւեալ երկրորդ հեռագիրը առաջնորդի անունով.

«Հեռագիրը պարզ էր. գումարել նիստ միայն հոգաբարձուներից և լուծել բոլոր վիճելի հարցերը տեսչի և ուսուցիչների վերաբերմամբ»:

Պարզ է, որ էջմիածինը, շատ լաւ իմանալով, որ տեսչի բացակայութեամբ՝ դաշնակցական հոգաբարձուները մեծամասնութիւն կը կազմեն, և որովհետեւ նրանք իրանց գործողութիւնների մէջ սովոր են ղեկավարուել ոչ մի օրէնքով, ուստի անմիջապէս կը հեռացնեն տեսչին, նոր տեսուչ կընտրեն և էջմիածնինն էլ այն ժամանակ ինքն չքմեղ կը հանդիսանայ, ասելով՝ «Ինչ անեմ, հոգաբարձութիւնն է արձակել»:

Եւ ահա առանց որևէ պատճառի, առանց որևէ յանցանքի, այն տեսուչը, որ դեռ 2 ամիս առաջ կաթողիկոսական կօնդակով հռչակուած էր ամենաարժանաւորը, այժմ հեռացնւում էր:

է պաշտօնից, և այն րօպէին, երբ արդէն ուսուցչական խումբ է կազմուած և ուսումը պէտք է վաղուց սկսուէր:

Մեզ կասին. այդպէս է կաթողիկոսի կամքը: Բայց հօ չէ՛ կարելի ամեն մի կամայականութիւն, հրէշաւոր ապօրինութիւն արդարացնել կաթողիկոսական կոնդակով:

Եւ այդ է պատճառը, որ հասարակութեան մէջ սաստիկ յուզմունք է տիրում: Հասարակութիւնը չէ կարող չյուզուել, որովհետեւ դէպքը շատ վրդովեցուցիչ է: Եւ արդէն բողոքներ սկսել են կազմակերպուել: Այսօր բերում ենք այդ բողոքներից մինը:

Նրանք, որոնց համար թանգ են մայրենի դպրոցի և մատաղ սերնդի շահը. արդարութեան, ճշմարտութեան և օրինակաշուծեան շահերը. որոնք դատապարտում են բռնութիւնը, կամայականութիւնը և մեր դպրոցական, հասարակական հիմնարկութիւնների բարգաւաճումը տեսնում են միայն օրինակաշուծեան մէջ, պէտք է միացնեն իրանց բողոքների *) ձայները արդէն հնչուած ձայնի հետ:

Պէտք է զգացնել տալ էջմիածնին և «ազգային բիւրօկրատներին», որ չի կարելի անպատիժ կերպով ոտնակոխ անել օրինականութիւնը և արդարութիւնը:

Հ. Ա.

Նորին Վեհափառութեան Կաթողիկոսին Ամենայն Հայոց: Էջմիածին.

Համաձայն Ձեր Վեհափառութեան հեռագրին, առաջնորդը, սեպտեմբերի 26-ի կէսօրին, նիստի է ՚րաւիրել Մ. Յովնանեան դպրոցի հոգաբարձական խորհուրդը, առանց տեսչի, լուծելու համար տեսչի և ուսուցիչների մասին, խնդիրները, համարելով այս խնդիրները վիճելի: Ի նկատի ունենալով, որ այդ խնդիրները արդէն լուծուած են նախկին նիստերում, հոգաբարձութեան օրինական կազմով և արձանագրութիւնները հաստատուած են, եւ խնդրում եմ, խուսափելու համար սուր ընդհարումներից և յանուն դպրոցի բարիքների, առաջարկել առաջնորդին յետաձգել նիստը, որովհետեւ ես ներկայացնում եմ ձեզ պատճառաբանուած զեկուցագիր՝ մասնագէտ-իրաւագէտների եզրակացութեամբ տեսչի ընտրութեան լիակատար օրինականութեան և խորհրդի նախորդ նիստերի կանոնաւորութեան մասին:

Ա. Անանեան

*) Բազմաթիւ բողոքները չՄշակուած մենք առաջ չենք բերում այստեղ, ինչպէս և նամակները որոնք ստացուել են մեր խմբագրութեան մէջ քաշնակցական այդ բռնութեան առիթով:

Մ. խմբ.

Օրագիր Մարիամեան Յովնանեան օրհորդաց դպրոցի

Սեպտեմբերի 26-ին

Լ ս ե ց ի ն. Սրբազան նախագահը բանալով ժողովը յայտնեց, թէ՛ Վեհափառ Կաթողիկոսը հրամայել է ինձ ճերարելիք միմիայն հոգաբարձուներին նիստի եւ վճռել ըլոր վիճելի հարցերը տեսչի եւ ուսուցիչների մասին», և հրաւիրեց հոգաբարձուներին յայտնել իրանց ցանկութիւնները և ասաց. «ապագայ բարդութիւններից ուսումնարանը ազատ պահելու համար անհրաժեշտ է անձնական զրկանքները խոնարհեցնել հասարակական շահերին և թողնել Վեհափառի մինչև այժմ եղած կարգադրութիւնները անփոփոխ, որով մխիթարուած կը լինի և Ծերունի Հայրապետը և դո՛ւ կը մնայ հասարակութիւնը և ուսումնարանում այժմէն կը սկսուեն դասաւանդութիւնները, որին սպասում են հարիւրաւոր երեսաներ»:

Կ ա ը գ ա դ ր ե ց ի ն. Պ. Անանեանցը ասաց. «Տեսուչը հաստատուել է Կաթողիկոսից և նա պէտք է մնայ տեսուչ. նոր ընտրութիւն անել ես օրինաւոր չեմ ճանաչի. իսկ ուսուցիչների մասին նոյնպէս նոր կարգադրութիւն ես չեմ ընդունում, որովհետեւ անցեալ մեր օրինական ժողովում հաստատուել ենք ուսուցչական ցուցակը, որ ներկայացրել էր տեսուչը»:

Նախագահը կրկնեց, որ Վեհափառ Կաթողիկոսը թոյլ է տուել տեսչի և ուսուցիչների վերաբերութեան վճիռ կայացնել:

Հոգաբարձու Տիգրան Յովնանիսեանը յայտնեց իր կարծիքը, թէ՛ «Տեսուչն ու նորահաստատ հոգաբարձուները չեն կարող միասին պաշտօնավարել մի հաստատութեան մէջ, որովհետեւ պ. Սարգսեանը մեզ մինչև այսօր հոգաբարձու ճանաչել չէ կամեցել, մեր իրաւունքներն արձամարնել է և մի շարք հրապարակական վերաւորանքներ է հասցրել մեզ, և այս այսպէս լինելով հանդերձ, ես ցանկութիւն չունեմ, որ տեսուչը վերաւորիչ կարգով հեռացուի ուսումնարանից և ոչ էլ զրկուի ոռճիկից, այլ ես կառաջարկեմ, որ տեսուչը ինքը հրաժարական ներկայացնի մինչև ամսիս վերջին օրը և ստանայ իր ոռճիկը այնպէս, ինչպէս Վեհափառ Կաթողիկոսն է առաջարկել. իսկ եթէ չներկայացնի հրաժարական, հրաժարուած ճանաչել»:

Այս առաջարկին միացան տ. Դարիա Թադէոսեանը, պ. պ. Յարութիւն Թայիրեանը և Լիպարիտ Նազարեանը:

Պ. Ալեքսանդր Անանեանը յայտնեց. թէ՛ «Ես չեմ կարող

ներկայ լինել այն որոշման, որ քանդում է առաջին որոշումը. ես հեռանում եմ ժողովից»:

Կուսանաց անապատի Մայրապետը համակերպուեց Անանեանցի կարծիքին և նա նոյնպէս հեռացաւ ժողովից:

Ժողովը շարունակելով նորընտիր հոգաբարձուները, յարմար համարեցին տեսչի պաշտօնի համար հրաւիրել պ. Յակոբ Մանանդեանին. իսկ ուսուցչական կազմի մասին որոշեցին հրաւիրել նախկին խումբը մի տարի ժամանակով, բացի տեսչուհուց. իսկ դասերն սկսել հոկտեմբերի 2-ից, երկուշաբթի օրից:

Նախագահը յայտնեց թէ՝ «Ես, իբրեւ ստորագրեալ Վեհափառ Կաթողիկոսի, պարտաւոր էի համարում ինձ մինչև այժմ գործերին ընթացք տալ Վեհափառ Կաթողիկոսի ցուցումներով, և այս պատճառով իրաւունք չէի համարում Հայրապետից հաստատուած տեսչի մասին խնդիր դնել. բայց այժմ նորին Վեհափառութիւնը հեռագրական պատուէր է կարգացել ինձ միմիայն հոգաբարձուներից ժողով կազմել և վիճելի հարցերի, այն է տեսչի և ուսուցչական խմբի մասին վճիռներ դրնել. ես այդ յանձնեցի հոգաբարձական ժողովի հայեցողութեան: Գալով իմ կարծիքին, ես գտնում եմ նախկին հոգաբարձուների որոշումներն ըստ ամենայնի օրինական և հետեւապէս ոչ մի օրինական հիմք չեմ գտնում հոգաբարձական նախկին կազմի որոշումները փոփոխութեան ենթարկել, ուստի և չեմ կարող իմ հաւանութիւնը տալ նոր տեսուչ հրաւիրելու և նախկին ուսուցչական խումբը պաշտօնի հրաւիրելու որոշմանը: Իսկ ինչ վերաբերում է ներկայ հոգաբարձուների պատճառարանութիւններին, թէ՛ նրանք ուսումնարանից դուրս միմեանց հրապարակական վիրաւորանքներ են պատճառել, որը ծառայում է տեսչին արձակելու շարժառիթ, այդ ես չեմ համարում ուսումնարանական գործին միացնելու ոչ մի օրինական հիմք, որովհետեւ այդ մասին կայ օրէնք, ուր ղրկուած համարուածները դիմում և արգարութիւն պահանջելով պատժի են ենթարկում յանցաւորներին»:

Հոգաբարձուները յայտնեցին, թէ իրանք տեսչին ոչ մի վիրաւորանք չեն պատճառել: Վիրաւորանք պատճառողը տեսուչն է եղել:

Իսկ հոգաբարձութիւնը անհրաժեշտ համարեց նոյն որոշման հարազատ պատճէնը տեսչի հաստատութեան յայտարարութեան հետ մատուցանել Վեհափառ Կաթողիկոսին:

ԻՐԱՒԱՐԱՆՆԵՐԻ ՆԶՐԱԿԱՑՈՒԹԻՒՆԸ

Մենք ներքոյ ստորագրեալ իրաւաբաններս, ժողովուրդով Յովնանեան օրիորդաց դպրոցի հոգաբարձու պ. Ալէքսանդր Անանեանի հրաւերով — քննելու յիշեալ դպրոցին վերաբերեալ մեզ առաջարկած հարցերը, որոնք ծագել են պ. Լ. Սարգսեանին տեսուչ ընտրելու առիթով, եկանք հետեւեալ եզրակացութեան՝ ունենալով իբրեւ նիւթ մեզ ներկայացրած ներկայ փաստաթղթերը. ա) հանգուցեալ Յով. Ստեփ. Անանեանի 1876 թուի ընծայագիրը, բ) Յովնանեան օրիորդաց դպրոցի խորհրդի վերջին արձանագրութիւնները և գ) խորհրդի նորընտիր անդամների և տեսչի հաստատութեան կաթողիկոսական կօնդակները:

Հարց

1) Որոնք են այն օրինական հիմունքները, որոնցով պէտք է ղեկավարուի Յովնանեան օրիորդաց դպրոցի վարչութիւնը:

Պատասխան

1) Հանգուցեալ Յովհաննէս Ստեփանեան Յովնանեանի ընծայագիրը, իբրեւ իրաւաբանական մի աւտ, պարունակում է իր մէջ որոշ ղեկավարող սկզբունքներ, որոնք պարտադիր են ուսումնարանի վարչութեան և հոգեւոր իշխանութեան համար: Այդ սկզբունքները — ներկայ խնդրին վերաբերեալ — հետեւեալներն են.

ա) «Ուսումնարանը ընդմիջտ մնալով հոգեւոր վարչութեան մէջ, ղեկավարում է խորհրդով, կազմուած տեղական թեմական արքեպիսկոպոսի նախագահութեամբ. հոսանաց վանքի մայրապետից, Թիֆլիսում ապրող հայերից ընտրուած չորս անդամներից, որոնք հաստատւում են Հայոց Պատրիարք Կաթողիկոսից և ուսումնարանի տեսչից:

Խորհուրդը իւրաքանչիւր տարուայ սկզբում պէտք է իր միջից ընտրէ նախագահի օգնական. գործերը պէտք է վճռուեն ձայների առաւելութեամբ. անդամներին անձնական իշխանութիւն չի վերագրուում:

բ) Խորհրդի չորս անդամները Թիֆլիսի բնակիչներէ՝ մինչ ես կենդանի եմ, նշանակուում են իմ կողմից, իսկ իմ մահից յետոյ ընտրուում են, երեք տարով՝ պատգամաւորներից, որոնց այդ նպատակով ընտրուում են իւրաքանչիւր անգամ թեմական եպիսկոպոսի նախօրօք կարդադրութեամբ Վանքի մայր տաճարի, Մոզնում ս. Գէորգ և Աստուածածնի Բեթղեհէմի եկեղեցիներէ ծխականները, իւրաքանչիւր եկեղեցուց չորս հոգի:

գ) Տեսչին ընտրուում է խորհուրդը հայերից, որոնք ստացել են պատշաճ կրթութիւն, և հաստատուում է պաշտօնի մէջ նոյնպէս Վեհափառ Պատրիարքից: Տեսուչը կառավարում է ուսումնական մասը յիշած խորհրդի անմիջական հսկողութեամբ:

դ) Իմ տոհմի արական ճիւղի մէջ աւագագոյնը օգտուում է ուսումնարանի հոգաբարձուի կոչումով. նա Թիֆլիսում եղած ժամանակ կարող է ներկայ գտնուել խորհրդում ձայնի իրաւունքով: Հոգաբարձուին յատկացնում է հոգալ ուսումնարանի բարօրութեան համար:

Ընծայազրի վերոյիշեալ պայմաններից պարզ երևում է, որ հանդուցեալ ընծայաբերողի և բարձրագոյն հոգևոր իշխանութեան մէջ կայացել է փոխադարձ համաձայնութիւն, որը նուիրաբերութիւնը ընդունելուց յետոյ — պիտի իբրև անխախտելի դաշնագիր սրբութեամբ պահպանուի և կատարուի հոգևոր վարչութեան կողմից:

Հարց

2) Օրինաւոր է եղել նախընթաց խորհրդի կազմը և իրաւասութիւնը՝ սկսած այն ժամանակից, երբ պետական ուսումնարանական վարչութիւնը յանձնեց դրուրոցը հոգևոր կառավարութեան, մինչև խորհրդի նորընտիր անդամների պաշտօն ստանձնելը:

Պատասխան

2) Յովնանեան օրինորդաց դպրոցի նախընթաց խորհուրդը ունէր օրինաւոր կազմ և իրաւասութիւն՝ դպրոցական բոլոր գործերը վարելու: Համաձայն ընծայագրի 2-րդ և 3-րդ յօդուածների, խորհրդի անդամներն են— նախագահութեամբ թեմական առաջնորդի Կուսանայ վանքի մայրապետը, Յովնանեանների տոնական ճիւղի ներկայ և աւագագոյն անդամ պ. Ալէքսանդր Անանեանը, դպրոցի տեսուչը և ժողովրդից ընտրուած չորս անձինք, ընդամենը 8 հոգի՝ հաւասար իրաւունքներով: Նախկին խորհրդում մնացել էին 5 անդամներ— մէկի մահուան և միւսի բացակայութիւն *) պատճառով, ուստի նրանք լիակատար իրաւունք ունէին՝ համաձայն ընծայագրի— դպրոցական գործերը վարելու և որոշումներ կայացնելու: Գալով նախընթաց խորհրդի պաշտօնավարութեան ժամանակամիջոցի լրանալուն, մենք գրտնում ենք, որ խորհրդի հին կազմը իրաւունք ունէր և նոյնիսկ պարտաւոր էր շարունակել իր գործունէութիւնը մինչև յաջորդ խորհրդի կազմուելը, երբ էլ դա լինէր. այդ ոկդմունքը, որ բղխում է օրէնքից և կեանքի պահանջներից, ընդունուած է պետական և հասարակական հիմնարկութիւններում: Անկախ դրանից, մենք գրտնում ենք, որ նախընթաց խորհրդի պաշտօնավարութեան ժամանակամիջոցը լրանում էր միայն ներկայ թուի սեպտեմբերի 3-ին, որովհետև այդ ամսաթուին երեք տարի առաջ նրանք իրանց պաշտօնը ստանձնեցին, որ ժամանակուանից և պէտք է համարուի նրանց պաշտօնավարութեան եռամեայ շրջանը:

Հարց

3) Օրինաւոր է խորհրդի նորընտիր չորս անդամների պահանջը, որ արձանագրուած է ներկայ սեպտեմբերի 14-ի օրագրում. այն է թէ՛ Կաթողիկոսը հաստա-

*) Այդ ժամանակ դպրոցը տեսուչ չունէր:

տելով նրանց ընտրութիւնը, հաստատել է զրանով այն-
յանձնարարութիւնները, որ նրանք ստացել են պատ-
գամաւորներէց:

Պատասխան

3) Այդ պահանջը զուրկ է որևէ օրինական հի-
մունքներից, քանի որ ոչ պատգամաւորները իրաւունք
ունէին յանձնարարութիւններ տալ ընտրեալ անդամներին,
որպէսզի նրանք ղեկավարուեն իրանց գործունէութեան
ընթացքում այդ յանձնարարութիւններով և ոչ էլ ան-
դամները իրաւութիւն ունէին ընդունելու այդ վերջինները
ի գործադրութիւն:

Այն օրից, երբ նրանք պաշտօնի են հրաւիրուում,
պարտաւոր են ղեկավարուել միայն դպրոցի կանօնա-
դրութեամբ, որից դուրս իրանց հաճոյքով նրանք ոչ մի
պահանջներ չեն կարող դնել ի կատարումն:

Բացի դրանից Կաթողիկոսի հաստատման կօնդակից
բնաւ չէ երևում, որ Վեհափառ Հայրապետը հաստա-
տելով նոր անդամների ընտրութիւնը, հաստատել է կամ
օրինաւոր է ճանաչել և՛ պատգամաւորական յանձնարա-
րութիւնները: Ձեռք ասում արդէն, որ ծխական ժողով-
ների արձանագրութիւններում բնաւ չը կայ յիշատակու-
թիւն որևէ յանձնարարութիւնների մասին՝ ընտրող ժո-
ղովրդին կողմից:

Հ ա Ր Գ

4) Օրինաւոր է խորհրդի նորընտիր չորս անդամ-
ների վճիռը, որ արձանագրուած է ամսիս 26-ի օրագ-
րում: Այդ օրագրից երևում է, որ յիշեալ անդամները որո-
շել են արձակուած համարել դպրոցի տեսուչ Լևոն Սարգ-
սեանին հոկտ. 1-ից, նրա տեղ հրաւիրել նոր տեսուչ,
և միաժամանակ նախընթաց խորհրդից արձակուած ու-
սուցչական խումբը՝ բացառութեամբ աւագ վարժուհու:

Պ ա ս ա ս խ ա ն

4) Յոյնանեան դպրոցի տեսուչ պ. Լ. Սարգսեանը ընտրուել է դպրոցի նախկին խորհրդի օրինաւոր որոշմամբ և հաստատուել է կաթողիկոսական կոնդալով, Հրաւիրուելով տեսչական պաշտօնի—նա մասնակցել է նախկին և ներկայ խորհրդի նիստերին և ներկայացրել է խորհրդին ի հաստատութիւն ուսուցչական խմբի կազմը: Ոչ մի պաշտօնեայ չէ կարող արձակուել իր պաշտօնից առանց օրինական և յարգելի պատճառների, ևս առաւել ներկայ դէպքում, երբ Լեոն Սարգսեանը տակաւին չէ գործակցել նորընտիր հոգաբարձութեան հետ և օրագրի մէջ չեն արձանագրուած որեւէ պակասաւոր կողմեր նրա անցեալ մանկավարժական գործունէութիւնից: Հետեապէս խորհրդի նորընտիր անդամները բնաւ իրաւունք չունէին օրինաւոր ընտրուած և հաստատուած տեսչի, առանց որեւէ կանոնաւոր հիմունքի, իր պաշտօնից արձակուած համարել և նրա տեղ նորն ընտրել:

Չէ կարելի օրինական հիմք ճանաչել այն պատճառաբանութիւնը, որ բերուած է ամսիս 26-ի օրագրում, քանի որ վերջինը բղիտում է գուտ անձնական տրամադրութիւնից և լրացրութեան մէջ ծագած փոխադարձ պայքարից, որը ոչ մի առնչութիւն չունի ուսումնաբանի հետ: Ուստի խորհրդի նորընտիր անդամների ներկայ սեպտ. 26-ին կայացրած որոշումը պէտք է համարել ապօրինի:

Հ ա Ր Գ

5) Կանոնաւոր է խորհրդի անդամների փոխանորդութիւնը:

Պ ա ս ա ս խ ա ն

5) Ընդունելով այն ղեկավարող սկզբունքները, որոնք արձանագրուած են հանգուցեալ Յովհաննէս Անանեանի ընծայագրի մէջ, և աչքի առաջ ունենալով ներկայ գեկուցման առաջին կէտում յիշած մեր պատ-

ճառաբանութիւնները, մենք գտնում ենք փոխանորդութիւնը ըրծայագրով չթոյլարուած:

Նգրափակելով վերոյիշեալը, մենք գտնում ենք, որ պ. Լ. Սարգսեանը ամենայն իրաւամբ պէտք է համարուի տեսուչ դպրոցի՝ իր պաշտօնին յատուկ լիազօրութիւններով, իսկ նրա առաջարկած և խորհրդից հաստատած խումբը պաշտօնի հրաւիրուած. իսկ ինչ վերաբերում է նորակազմ խորհրդի սեպտ. 26-ի որոշման, նա պէտք է համարուի անկանօն և ապօրինի:

Նիկողայոս Քալանթարեան, Քետրոս Քալանթարեան, Սամսոն Յարութիւնեան, Արշակ Բարխուդարեան, Պօղոս Դօլուխանեան, Յովհաննէս Սպէնդիարեան, Միքայէլ Աթաբէգեան:

Մննատաւտութիւն է, թէ՞ կատակերգութիւն

Զարմանալի ժամանակներում ենք ապրում մենք: Գլուխը ունի մարդիկ, որոնք լրջութիւնը, գիտութիւնը և բարեխղճութիւնը աւելորդ բան են դարձրել, իսկ փոխաբէնը զարդարում են իրանց յանդգնութեամբ և աչքակապութեամբ: Որքան միամիտ—թէ՛ չափած աւելին—պէտք է լինեն այդպիսիները, որ կարծում են, թէ բանիմաց հասարակութիւնը իրանց «ֆօկլօրները», որոնք ոչ այլ ինչ են, եթէ ոչ տգիտութեան, նեղ խելքի և անսահման համարձակութեան արգասիք, կընդունէ իրր ճշմարտութիւն:

Դուրս դալ հասարակութեան առաջ, մամուլի մէջ, խօսել մեծ ապլօմբով, երբեմն գիտնականի դիմակի տակ, դարձել է մի սովորական, բայց ցաւալի երևոյթ: Իսկ երբ վերցնում էք նրանց ասածից կեղծ կեղևը, քննադատութեան էք ենթարկում բովանդակութիւնը, մնում էք ապշած նրանց խոր տգիտութիւնից, տրամաբանութեան բացակայութիւնից: Իբրև փայլուն փաստ ասածիս կարող են ծառայել, ի միջի այլոց, այն յարձակումները, որ կատարւում են կատաղի, բայց անմիտ կերպով «հրկիր» լրագրի համարներում՝ մի խումբ իրաւաբանների, եզրակացութեան առիթով, որ նրանք տուել են չաբարաստիկ Յովնանեան դպրոցում տիրապետող «նոր կարգերի» մասին: Եւ ես եղել եմ այդ իրաւաբանների թւում, հետեւապէս անկարող եմ լուծութեամբ անցնել:

Յիշեալ խնդրի մասին «Երկրի» № 3 և 4-ում տպուել են 2 յօդուածներ. մէկը Սլաքի ստորագրութեամբ, իսկ միւսը՝ իրաւաբան Գ. Պատիսեանին է պատկանում: Առաջին յօդուածը լի է միմիայն հայհոյանքներով, տափակ սրախօսութիւններով, և եթէ կուզէք, նրա մէջ կայ փորձ նոյն իսկ ինսինուցիա անելու այն իրաւաբանների հասցէն, որոնք իբրև մասնագէտներ պ. Ա. Անանեանի հրաւերով տուել են իրանց եղրակացութիւնը ամենայն անաչառութեամբ յանձին իրանց մասնագիտական պարտաւորութեան, ամենայն կերպ աշխատել են մնալ օրհկտիւ հողի վրայ, հեռու ամենայն կուսակցական տեսակէտներից և կողմնակի հանգամանքներից: Ասացէք խնդրեմ, Քր քաղաքակիրթ, լուսաւոր հասարակութեան մէջ կարելի էր մի յատկապէս մասնագիտական եղրակացութեան համար, փոխանակ քննելու և քննադատելու միմիայն եղրակացութիւնը ըստ էութեան, ենթարկել քննութեան և դատապարտել մասնագէտների անձնաւորութիւնը, ունենալով. սոսկ մի նպատակ—ազդել խուժանի վրայ, որպէս զի մասնագիտական եղրակացութիւնը չբանայ նրա աչքերը: Այդ տեսակ յօդուածի միակ պատասխանը կը լինի մեր խորին զգուանքը:

Այժմ անցնում եմ պ. Պատիսեանի յօդուածին: Պ. Պատիսեանը թէև փորձում է քննադատել իրաւաբանական տեսակէտից յիշեալ եղրակացութիւնը, բայց կրկին, կարծես, ուզում է յետ չմնալ իր նախորդից—համարձակութեան նկատմամբ: Մեր ութ իրաւաբաններիս եղրակացութիւնը անուանում է «Իրիւթաւորիկ, յետամնաց մտածողութեան արդիւնք, պատճառաբանութեան ձևը քրէնով վերցրած կանցելիարիայից» (հրաշալի սրախօսութիւն...) և այլ համանման գոհարներով նա զարդարում է իր յօդուածը: Թողնենք իրան, պ. Պատիսեանին, անտեղի, անմիտ խօսքերի կուտակը, անցնենք նորարողորձ իրաւաբանի յօդուածին ըստ էութեան: Որքան որդմիկ է այդ կողմից գիտնական տօղա հագած Պատիսեանը, ինչ հիասթափուեմ, երբ ծանօթանում էք նրա յայտնած մտքերի հետ, որոնք մէկը միւսից խալ, մէկը միւսից անհիմն, հակաիրաւաբանական և հակատրամաբանական են: Եթէ այդ գրուածքը պատկանէր մի թերու գիմնադիստի, չէինք զարմանալ, բայց երբ տեսնում ենք, որ այդ դուրս է եկել մի համալսարանաւարտ իրաւաբանի գրչից, չենք կարող ամենաքիչը չցաւել: Պ. Պատիսեանը իր յօդուածի սկզբում կարուկ կերպով յայտնում է, որ ութ իրաւաբանների եղրակացութեան սխալ լինելը կասկածից դուրս է. աֆերիմ. բայց ինչպէս է նա պատճառաբանում, հետաքրքիրն այդ է: Պ. Պատիսեանի

ասելով Յոզիանեան դպրոցի հին հոգաբարձութիւնը—հակառակ իրաւարանների եղրակացութեան—իրաւունք չունէր վարել ուսումնարանի գործերը իր լիազօրութիւնը վերջացնելուց յետոյ։ Ի միջի այլոց, նա իրաւունք չունէր ընտրել տեսուչ պ. Լ. Սարգսեանին։

Այդ հարցը վճռելու համար, պ. Պատիսեանի կարծիքով, պիտք է իմանալ, որ դա «սահմանադրական» հարց է և դրան լուծելու համար պէտք է դիմել ոչ թէ Ռուսաստանի օրէնքներին ու կարգերին, այլ օտար, ուսմկավարական օրէնսդրութիւններին, ուր ընդունուած է, որ ժողովրդի ընտրեալները իրաւունք չունեն օգտուել ժողովրդի տուած իրաւունքներից աւելի երկար, քան այդ որոշուած է օրէնքի մէջ. յետոյ. պ. Պատիսեանի կարծիքով, նոր հոգաբարձուները իրաւունք ունէին հեռացնել պաշտօնից պ. Լ. Սարգսեանին, որովհետեւ բոլոր եղեմօկրատիկ երկրներում ընդունուած է ամենաւաշն կերպով, որ երբ փոխուած է նախարարութիւնը, փոխուած են նաեւ պաշտօնեաները»։ Ամեն մի թէղիսը պ. Պատիսեանի սխալ է և անհիմն, թէ փաստային, թէ պատմական և թէ գիտական տեսակէտից։ Եթէ ի նկատի առնենք, որ այս բոլոր կոիւնների պատճառը եղել է այն, որ հին հոգաբարձութիւնը տեսուչ է ընտրել պ. Լ. Սարգսեանին, որի ընտրութիւնը անհաճելի է նրա հակառակորդներին, թէև հակառակորդները մինչև հիմա մի խօսք անգամ չեն ասել նրա մանկավարժական թերութիւնների մասին, և եթէ ի նկատի առնենք ևս այն, որ պ. Սարգսեանը ընտրուել է տեսուչ մինչև յուլիսի 3-ը, երբ հին հոգաբարձութեան լիազօրութիւնը դեռ չէր վերջացել, դուրս կը գայ, որ հէնց իրաւ պ. Սարգսեանի ընտրութիւնը եղել է օրինական։ Պ. Պատիսեանի սխալը գուցէ բացատրուի նրանով, որ նա իրան նիզութիւն չէ տուել ծանօթանալ գէթ գործի փաստային կողմի հետ։

Ոչ պակաս անհեթեթութիւն են ներկայացնում նրա մնացեալ պատճառաբանութիւնները կամ աւելի լաւ է ասել, անտեղի, փրօն ֆրազները։ Պ. Պատիսեան գտնուած է, որ Յովնանեան դպրոցի հոգաբարձական հարցը սահմանադրական հարց է և դրան լուծելու համար պէտք է դիմել օտար դեմօկրատիկ երկրների օրէնսդրութեան»։ ստակալի շփոթութիւն սահմանադրութեան մասին։ Ինչպէս կարելի է Յոզիանեան դպրոցի հոգաբարձութիւնը համարել սահմանադիր մարմին. քանի որ նա ինքը ոչինչ չէ սահմանուած և իրաւունք էլ չունի սահմանելու։ Նա հրաւիրուած է վարել դպրոցի գործերը, դպրոցի հիմնադիր Յ. Անանեանի ընծայագրի սկզբունքներով,

հոգևոր իշխանութեան ներքոյ և յարմարուելով տիրապետող օրէնքներէ հետ. ուրիմն, Յովնանեան դպրոցի հոգաբարձութիւնը հանդիսանում է ոչ թէ սահմանադրական, այլ մի վարչական մասմին: Սակայն պ. Պատիսեանը, տալով Յովնանեան դպրոցին սահմանադիր մարմնի բնութիւն, գտնում է, որ հին հոգաբարձուները իրանց լիազօրութիւնը պէտք է շարունակեն միմիայն որոշած ժամանակամիջոցը (3 տարի), ինչպէս այդ կատարւում է «սահմանադրական երկրներում»: Բայց նա մոռանում է, որ այն երկրներում, ուր տիրապետում են ռամկավարական սկզմունքներ, ուր օրէնքները սահմանում են ժողովրդի ընտրեալները, այն տեղերում էլ լիազօրութեան շրջանը խիստ կերպով կատարւում է միմիայն օրէնսդրական հիմնարկութիւնների վերաբերմամբ, որովհետեւ պարլամենտներէ, պալատներէ, ընտրատարատի և այլ համանման հիմնարկութիւնների անդամները հրաւիրուած են, ի միջի այլոց, օրէնքներ սահմանել որոշ ժամանակամիջոցում, և երբ այդ ժամանակամիջոցը վերջանում է, հիմնարկութիւնները փակւում են մինչև նոր կազմը. այն, ինչ չէ կարողացել կատարել մի կազմ իր գործունէութեան ժամանակամիջոցում, կատարում է նոր կազմը յետագայ ժամանակամիջոցում: Իսկ որովհետեւ կեանքը կանգ չէ առնում, նա ընթանում է, և նոյն իսկ այդ ռամկավարական երկրներում հին կարգերը օրէնսդրական տեսակէտից մնում են պարտադիր, մինչև նրանց փոխելը, ընդունուած եղանակով: Եւ դուք, պ. Պատիսեան, չէք կարող ցոյց տալ ոչ Անգլիայում, ուր ընտրովի են, օրինակ՝ դատաւորները, կամ մի ուրիշ երկիր, ուր զանազան պաշտօնեաներ նոյնպէս ընտրովի են, որ ընտրովի պաշտօնեաները անմիջապէս հեռանան իրանց պաշտօններէ, երբ իրանց ժամանակամիջոցը լրանում է, առանց յանձնելու նորերին: Թողնել պաշտօնը մինչև նորի ստանձնելը, այդ տեսակ պահանջը անբնական է և տրամաբանութիւնից զուրկ: Երեւակայեցէք, որ ինչ-ինչ պատճառներով նորի պաշտօն ստանձնելը ուշանում է. օրինակ ընտրովի հոգաբարձուների, ընտրովի դատաւորի, ընտրովի բժիշկի և այլն, և այլն. և միթէ դուք կարող էք ենթադրել, որ հին հոգաբարձութեան յանձնած դպրոցները, հին դատաւորներին յանձնած դատարանները, հին բժիշկներին յանձնած հիւանդանոցները պէտք է փակուեն, որովհետեւ նրանց լիազօրութեան ժամանակամիջոցը լրացել է: Տեսնում էք, թէ ի՞նչ արսուրդի է հասնում ձեր հայեացակէտը: Դուք ի հաստատութիւն ձեր մտքի—բերում էք մի օրինակ. դեմօկրատիկ երկրներում ընդունուած է՝ երբ փոխւում է նախարարութիւնը,

փոխուում են նաև պաշտօնեաները: Կրկին ցաւալի թիւրիմացութիւն ձեր կողմից: Ձէ՞ կարելի աւելի պարզ ասել և ցոյց տալ, թէ այդ ձր դեմօկրատիկ երկիրն է, ուր նախարարութեան հետ փոխուում են նաև պաշտօնեաները. օրինակ—լուսաւորութեան նոր նախարարի հետ փոխուում են նրա դիւանատան ծառայողները, փոխուում են բարձրագոյն, միջնակարգ և մնացեալ դպրոցների և այլ ուսումնական հիմնարկութիւնների պրօֆէսօրները, վերատեսուչները, տեսուչները, ուսուցիչները և ուրիշ զանազան պաշտօնեաներ. այդ տեսակ երկիր երկրագնդի վրայ չկայ. իսկ եթէ նա տեղ է գտել զանազան անհատների ֆանտազիայում, այդ մասին մենք ասելիք չունենք: Բոլոր սահմանադրական երկրներում, ուր կան պատասխանատու նախարարութիւններ, նախարարները կազմելով մի այսպէս ասած նախարարական կաբինէտ, ներկայացնում է մի որոշ ուղղութիւն և ամեն մի ուղղութեան սկզբունքները աշխատում է մտցնել իրան յանձնած շրջանում, բայց դրա համար նրանք իսկոյն չեն վաճառում հին պաշտօնեաներին. մասնակի փոփոխութիւններ կատարուում են, բայց դա մի պարտաւորական և ընդունուած կանօն չէ: Պ. Պատիսեանի տարօրինակ դատողութեան պսակը պէտք է համարել նրա կրուածքի այն մասը, որի մէջ նա յայտնում է, թէ «պ. Ա. Անանեանը բոլորովին ապօրինարար է իրան յատկացնում հոգաբարձուի կոչումը» և գիտէք, ընթերցող, ինչո՞ւ. որովհետև Ա. Անանեանը դպրոցի հիմնադիր Յ. Անանեանի տոհմից չէ Պատիսեանի ասելով: Ի՞նչ միամտութիւն, ի՞նչ խորը տգիտութիւն—նոյն իսկ ամենատարրական հարցերում: Հանգուցեալ Յ. Անանեանի ընծայագրի մէջ՝ 6-րդ կէտում ասուած է, որ նրա տոհմի աւագը, արական սեռից, պէտք է լինի անփոփոխ հոգաբարձու դպրոցի: Գերմանիայի և մնացեալ բոլոր կուտուրական երկրների օրէնսդրութիւնները ընդունում են, որ տոհմը ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ արեւակցական կերպով կապուած արական և իգական սեռին սլատկանող անձանց մի համախմբում, որոնք ծագում են մի նախահայրից. այդ կապը համարեալ բոլոր պետութիւններում իրաւունք է տալիս տիրելու ժառանգական գոյք, կալուածք: Այդպէս են որոշում տոհմը իրաւագիրտութիւնը և տիրապետող օրէնքները: Բոլորովին համանման կերպով տոհմի էութիւնը որոշում են և Ռուսաստանի քաղաքացիական օրէնքները, որոնք պարունակում են X-րդ հատորի 1-ին մաս. յօդ. 196, 112 և 1113: Եթէ ի նկատի առնենք, որ պ. Ա. Անանեանը դպրոցի հիմնադրի հարազատ եղբայրն է, որ եղբայրներ համարուում են երկրորդ աստիճանի արեւակցական բարեկամ-չոկտեմբեր, 1906.

ները, որ հիմնադրից արական սեռի անմիջական ժառանգներ չեն մնացել և վերջապէս, որ այդ տոհմի մէջ աւագագոյնը արական սեռի՝ է պ. Ա. Անանեանը, չէ կարելի չգալ այն խորը համոզման, որ պ. Ա. Անանեանը ամենայն իրաւամբ պէտք է համարուի օրինական հոգաբարձու Յովնանեան դպրոցի, եթէ մինչև անգամ չասենք այն, որ նա միեւնոյն ժամանակ հաստատուած է Հայոց Կաթողիկոսի կօնդակով այդ կոչման մէջ:

Ահա թէ ինչ անհեթեթութիւններ, անմտութիւններ են պարունակուած պ. Սատիսեանի յօդուածի մէջ: Սակայն, չնայած նրա անպատրաստականութեան, նրա անտեղեակ լինելուն շօշափած հարցերում, այնուամենայնիւ այդ արգելք չէ եղել, որ նա դուրս գայ և «Երկրի» էջերում անսանձ կերպով քննադատի ուրիշներին:

Այդ քննադատութիւն չէ, այլ կատակերգութիւն:

Այնտեղ, ուր հարկաւոր է մտքի ոյժ, գիտական պատրաստականութիւն, այնտեղ լոկ ֆրազները կարող են միմիայն ակամայ ժպիտ յարուցել:

Սամսոն Յարութիւնեանց

Յովնանեան դպրոցի գէպքը դարձել է, ինչպէս կը ասենք ներքեւ, և տեղական ուսւ մամուլի քննութեան առարկայ: Այդ մամուլի օրգաններից մին՝ «Тифлис» (№ 12) հետեւեալ յօդուածն է նուիրել:

«Тифлис»-ի էջերում ղետեղուած էին քանի մի տեղեկութիւններ Թիֆլիսի հայոց իգական պրօգրմնագիւյի—Յովնանեան դպրոցի իրերի դրութեան մասին:

Յիշեալ դպրոցի հոգաբարձութեան նորընտիր 4 անդամները հասցրին գործը այն դրութեան, որ ծերունադարգ Կաթողիկոսը էջմիածնի կամարիւայի ազդեցութեան տակ, կամարիւայի, որ իր հերթին ղեկավարուած էր «ամենակարող» կուսացկութեան ձեռքով, հրամայել է առայժմ կողմնակի կերպով հեռացնել տեսչական պաշտօնից պ. Լ. Սարգսեանին, հէնց նոյն Սարգսեանին, որին նա ընդամենը երկու-երեք ամիս առաջ առանձին կօնդակով ողջունեց իրրեւ աւելի արժանաւոր ընտրեալի:

Ի՞նչ պատահեց:

Լ. Սարգսեանը «ամենակարող» կուսակցութեան անդամ չէ: Նա անդուշտութիւն, կամ համարձակութիւն ունեցաւ հասարակութեան առաջ, իր ձեռքով խմբագրուող «Մուրճ» ամ-

ապագրում և ուրիշ թերթերում, քննութեան — ենթարկել այդ կուսակցութեան լիդէրների գործունէութիւնը և սկզբունքները: Եւ փոխանակ ստանալու իբրեւ պատասխան գրական քանակութիւ, համոզուած կ'ուր, նա ստանում է հալածանք, նենգութիւն, յամառ ինտրիգներ և վերջ ի վերջոյ «ամենակարող» հակառակորդներից թելագրած առաջարկութիւն—Թողնիլ զալրոցը և ոտանալ տարեկան ոռճիկը. թողնիլ դպրոցը, չնայած որ նա միաձայն ընտրուել է օրինաւորապէս գործող հոգաբարձական խորհրդից և հաստատուել է Կաթողիկոսի կօնդակով: Թողնիլ դպրոցը, ստանալ տարուայ ոռճիկը, չնայած որ ամբողջ հասարակութիւնը, նոյնիսկ հակառակորդները տեսնում են յանձին նրա արժանաւոր, կարող գործչի—կրթութեան գործում: Ամբողջ գործը նրանումն է, որ Լ. Սարգսեանը այդ կուսակցութեան անդամներից չէ, քննադատում է նրա գործողութիւնները և դրա համար պէտք է պատժուի—նոյնիսկ չքաղուեցին յայտնել տեսչին արձակելու առիթով իրանց պատճառաբանութեան մէջ չափ և սահմանի ղեցսմունքը կորցրած չորս հոգաբարձուները: Դրա անունն է բացարձակ կամայականութիւն և ապօրինութիւն, որ ոչնչով չեն զանազանում այն ապօրինութիւնից, որի դէմ մաքառում են Ռուսաստանի լաւագոյն մարդիկ և—հէնց իրա տեսլով—ինքն «ամենակարող» կուսակցութիւնը: Բայց յեղափոխական Ֆրադիօլօգիան դեռ յեղափոխական էութեան վկայ չէ:

Այդ որոգայթները, բանասարկութիւնները մի ամիս շարունակ մի քանի հարիւր երեխաների համար փակեցին ուսումնարանի դռները, փողոցում թողին նաև ուսուցիչներին, որո՞ք արդէն քնդուսուած լինելով դեռ սեպտեմբերի սկզբին պ. Սարգսեանից և հաստատուած հոգաբարձական խորհրդի սեպտեմբերի 14-ի նիստին (հին հոգաբարձուների և տեսչի 4^{1/2} ձայնով ընդդէմ նոր հոգաբարձուների 4 ձայնի) այժմ մնացել են դպրոցի շուրջը, որովհետև արդէն ուշ է, իսկ «ամենակարող» կուսակցութիւնը «իր» տեսչի հետ միասին ուզում է ունենալ և «իր» ուսուցիչներին:

Եւ եթէ այդ ցաւալի դրութեան մէջ, որ ստեղծուեց զալրոցի և գործից հեռու մնացած ուսուցիչների և վարժուհիների համար—մեղաւոր են խմբական շահերը և կուսակցական անապարձութիւնը, որոնց զոհ են բերում իրաւունքը եւ արարութիւնը, բայց և ոչ պակաս մեղաւոր է և այն հանգամանքը, որ էջմիածինը իր կոչման բարձրութեան վրայ չէ կոսնքնած, որ նա իւրաքանչիւր օր տալիս է հակասող դիրեկտիւներ, որ նա

տեղի է տալիս ոյժի առաջ, ոտանատակ տալով իրաւունքը, և անցնում է իր իշխանութեան սահմաններից:

Այդ «սօցիալիստները», որ մերժում են պ. Լ. Սարգսեանի առաջարկած իրաւագէտների միջնորդ դատարանը և որոնք յենում են էջմիածնի ապօրինութիւնների, կրքի և նեխուած մթնոլորտի վրայ, և այդ բարձր հոգեւորականութիւնը՝ որ հաշտուել է իր առաջուայ «թշնամու» հետ, դրանք բոլորը իսկապէս արժեն միմեանց:

Ի նկատի առնելով մեր բոլոր ասածները, դեռ սեպտեմբերի սկզբին պ. Սարգսեանից ընդունուած և նոյն սեպտեմբերի 14-ին հոգաբարձական խորհրդի մեծամասնութեամբ հաստատուած և այժմ էջմիածնի քմահաճոյքով փողոցում ցնացած ուսուցիչներին մնում է մի բան.— իրանց շահերի պաշտպանութեան համար դիմել օրինական միջոցների, պահանջներով վճարել տարեկան վճարը կամ թողնել ուսուցչական կազմութեան՝ Դա՛ ուսուցիչների իրաւունքն է, որպէս վարձական կաթէզօրիայի իրաւունք, և միևնոյն է, թէ ով է ոտնահարում այդ իրաւունքը— հոգաբարձական խորհուրդը, էջմիածինը, թէ մասնաւոր ձեռնարկող՝ մի վաճառական»:

էջմիածնից «Մշակին» գրում են.

«Հոկտեմբերի 2-ին, Սինօդը քննութեան առնելով Յովնանեան դպրոցի հարցը, կայացրեց հետեւեալ որոշումը.

«Սինօդիս ի նկատի առեալ, նախ՝ զի տեսուչ Յովնանեան դպրոցի Լևոն Սարգսեան օրինական կարգաւ ընտրեալ է ի ձեռն հոգաբարձութեան, որոյ չե ևս էին անցեալ ժամանակ իրաւասութեան, զի չէին տակաւին ընտրեալ յայնժամ նոր հոգաբարձութեան, որք հաստատեցան միայն յանցելով սեպտեմբեր ամսեան*), և ապա հաստատեալ է տեսուչն կօնդակալ Նորին Սրբութեան ի 15 յուլիսի տարւոյս, թ. 864, ուրեմն ցվերջ այսր ուսումնական ամի, չիք հիմն ինչ օրինական արձակելոյ գնա ի պաշտամանէն. և երկրորդ՝ ապօրինի և հակառակ համարելով իմաստի կտակի հանգուցեալ Յովհաննու Յովնանեան զմասնակցութիւն փոխանորդաց հոգաբարձութեանց ոմանց ի գումարման խորհրդոյ հոգաբարձութեան, որ ի 26 սեպտեմբերի անցելոյ, վասն զի չիք ի կտակին յիշատակութիւն ինչ զփոխանորդաց, խնդրել ամենախոնարհ յայտարարութեամբ ի Նորին Սրբութենէ, զի հաճեսցի թողուլ ի պաշ-

*) Տեսչի անունով տրուած հաստատութեան կօնդակը գրուած է յուլիսի 27-ին, № 778.

տաման գէթ վասն այսր ամի զտեսուչ պ. Սարգսեան և զդատուս, ընտրեալս ի նմանէ, իբրև զհաստատեալս օրինական կարգաւ պաշտօնեաս, և ի յուշածել նախագահի հոգաբարձութեան դպրոցին, եթէ ըստ կտակի հանգուցեալ հիմնադրի նորին հոգաբարձուաց չեն իրաւունք զլիազօրութիւնս իւրեանց յանձն առնելոյ փոխանորդաց, իսկ եթէ հոգաբարձուք բացակայեն յար ի քաղաքէն, պարտին հրաժարել ի պաշտամանցն և ի տեղի նոցա առնել ընտրութիւն նորոց հոգաբարձուաց: Եւ քանզի առ գծաութեանց որ ծաղեալ են ի դպրոցին, մեծապէս տուժէ այն, զի ցայսօր ժամանակի չէ իսկ սկսեալ աւանդումն դասուց, հայցել առ այդ զփութաշնորհ տնօրէնութիւն Նորին Սրբութեանս:

Այս որոշումը ներկայացուած է վեհ. Կաթողիկոսին, բայց զիւանաստան մէջ բուն դրած ինտրիզանները և կամաբիւլան ամեն միջոց գործ են դնում, որ Կաթողիկոսը չհաստատէ ի հաճոյս ամենակարող «կուսակցութեան»:

Տեղական ուսւ մամուլն ևս, ինչպէս ասացինք, յայտնեց իր կարծիքը Յոֆմանեան ուսումնարանի տեսչական հարցի մասին. «Тифл. Телегр.», «Кавказское Жизнь», և «Тифлисс» պախարակեցին դաշնակցական հոգաբարձուների նեղախրտ և ապօրէն ընթացքը: Դաշնակցութեան հրապարակական ջատագով բժ. Ալ. Պատիսեանը փորձեց փաստաբանել այդ «հօր» կազմակերպութեան ընթացքը, խեղաթիւրելով փաստերը և անտեղի ճոռոմաբան շեղումների դիմելով «Кавк. Жизнь» թերթում, որի խմբագրութիւնը տպագրելով այդ բժշկի յօդուածը ծանօթութեան մէջ նկատել էր որ չի բաժանում յօդուածագրի պաշտպանած մտքերը: Ապա նոյն թերթը № 12-ի մէջ զետեղեց Վ. Շ. ստորագրութեամբ հետեւեալ յօդուածը:

Մաքառում կամայականութեան դէմ

Պ. Պատիսովի՝ «Երկու սկզբունքների պայքար», վերնագիրը կրող յօդուածում մենք ցուելով չգտանք փոքր իշատէլուրջ ու անաչառ զնահատութիւն այն իրողութիւնների, որոնցից կազմուեց Յոֆմանեան օրինորդաց ուսումնարանի տեսչական հարցը, մինչդեռ այդ հարցը որ այնքան խոր կերպով յուզեց հայ ազգաբնակչութեան հասարակական շրջանները արժանի էր աւելի խոհուն և անկուսակցական վերաբերմունքի քան այն, որ արտայայտեց պ. Պ. Նա հէնց առաջին տողերից դուրս ե-

կաւ կուսակցութեան ջերմ պաշտպան և, իբրև այդպիսին, չկա-
կողացաւ ֆնալ արդարամիտ և անաչառ դատաւոր այն վէճի
մէջ, որի լուծումը նա ձեռք առաւ Ամենից դարմանալին այն
է որ յօդուածի հեղինակը չկարողացաւ քննել և հասկանալ կող-
մերի ընդհարման էութիւնը և, մի կողմը շեղուելով, սկսեց ճա-
ռել այնպիսի առարկաների մասին, որոնք, ուղղակի յա-
րաբերութիւն չունենալով գործի հետ, հեղինակին գրաւեցին
դէպի միտինգային պերճախօսութեան ճանապարհը: Այդպէս,
երկու կողմերի մէջ բռնկուած բանակուիւր պ. Ս. ներկայացը-
նում է իբրև երկու սկզբունքների երկու հակառակ հոսանքների
պայքար. մի կողմից նոր, յանձին թէկուզ չորս ընտրեալների,
որոնք պ. Ս. կարծիքով կոչուած են աւելել, սրբել, այն բոլորը
ինչ որ հնացել է ու փտել և հնի աւերալիների վրայ կառուցա-
նել նոր բարեբախտութիւն ԅանձնեան ուսումնարի համար,
իսկ միւս կողմից՝ պահպանողական, յետադէմ, որ պահպանում
է պ. Սարգսեանին և այս վերջինից պահպանում: Միաժամա-
նակ չմերժելով այժմեան տեսչին անձնական յարգանք պ. Ս.
իր մտքերի յետադայ շարահիւսութեան մէջ այնուամենայնիւ
նրան դրաւ հասարակական գործիչի անսխալանձելի դրութեան
մէջ, ցոյց տալով որ իբր թէ նա նեցուկ է որոնում կղերական
շրջաններում, ուստի արդարացի կերպով ենթարկում «թարմ
փոթորկի կատաղի գրոհին», որ առաջ են բերել ըստ երևոյթին
նախանձախնդիր ժողովրդական ներկայացուցիչները: Այդպիսով
դուրս է գալիս որ «ժողովրդի վստահութիւնը գրաւած» հոգա-
բարձունքը իրանց վրայ են վերցրել դպրոցի հոգատար բեֆոր-
մատորների վն հոգումը և մուտք գործելով ուսումնարան, վճռել
են նախ և առաջ ազատել նրան յետադէմ և պահպանողական կղե-
րական տարրից յանձին Լևոն Սարգսեանի: Հարցը հէնց այդ կող-
մից պարզաբանելու նպատակով պ. Ս. կիրառութեան է առել գե-
մկրատիական տերմինոլոգիայի ամբողջ բառարանը և վճռողա-
բար յայտարարել թէ «նոր բեժիմը միշտ իրաւացի է, քանի որ
նա ծնուել է ժողովրդական ձայնատուութեան արգանդից և ոչ մի
միջնորդ դատաստան չի կարող փոփոխել նրա իշխող հրաւե-
րը»... Այդ աստիճան անհամապատասխան գունաւորում տալով
տիտուր միջնադէպին, որ ամենուրեք յարուցեց հասարակական
զայրոյթ, պ. Ս. չսաց ճշմարտութիւնը, որ միայն կարող էր
լուծել վէճը պատշաճ անաչառութեամբ: Սակայն այլ կերպ վա-
րդել նա անկարող էր, որովհետև նա խօսում էր բերանով այն
մարդկանց, որոնց վերագրել է ժողովրդական կամքի իսկական
արտայայտիչները դերը, ուստի և չէր կարող հանդէս գալ մեք-
կացնող կոպիտ կամայականութեան որ կատարուած էր Լ. Սար-

գտեանի նկատմամբ հէնց այդ «ժողովրդական ընտրեալներին»․ այն ժամանակ նա ստիպուած կը լինէր գրելու՝ կամայականութեան դէմ պայքարի մասին և ոչ «երկու սկզբունքների պայքարի» մասին, ինչպէս նա վերնադիր է դրել իր յօդուածին (№ 9 «Кавк. Ж.»), որ ամբողջապէս նուիրուած է Յովնանեան ուսումնարանի նոր հոգաբարձուների վարժունքը արգարացնելուն:

Ոչ, պ. Ս., Լեոն Սարգսեանը խոհ եղաւ կոպիտ, ոչ մի բանով չքողարկուած անձնական ինտրիգի, որ ընդհանուր ոչինչ չունի ժողովրդի կամքի հետ, որի արտայայտիչ էք այնքան ձգտում դուք դուրս բերել հսկարարձական խորհրդի նոր կազմը: Հետաքրքիր է իմանանալ, թէ ինչպէս կը նայէիք քաղաքային դուժայի նոր կազմի վարժունքին, եթէ վերջինս իր գործունէութեան առաջին քայլերից որոշէր հեռացնել ձեզ քաղաքային վարչութեան անդամի պաշտօնից մինչև ձեր պաշտօնավարական լիազօրութիւնների վերջնալը և այդպիսի ապօրէն որոշման իրրև պատճառաւորութիւն դուրս բերէր դէպի Ձեզ դուժայի մեծամասնութեան անձնական յարաբերութիւնները: Ես կարծում եմ որ այդպիսի որոշում առանց գանգատի չէր մնալ ուղղած քաղաքային գործերի նահանգական տեսանք և նոյնիսկ սենատ, որովհետև խօսք չի կարելի հաշտուել «sic volo, sic jubeo» բըռնակալական սկզբունքի հետ, որ տեղ չի գտնում ոչ մի ժողովրդականային ծրագրում: Միթէ այդ կերպ չվարուեցին պ. Սարգսեանի հետ նոր հոգաբարձուները, որոնք իրանց ներկայացուցչի բերանով խորհրդի պաշտօնական նիստում յայտնել են, որ նրանք նրա դէմ իբրև տեսչի ոչինչ չունին առարկելու, և դրանից յետոյ միթէ պարզ չէ ամեն մի չնախապաշարուած մարդու համար որ այդ պարոնների սկսած արշաւանքը տեսչի դէմ բացատրուում է անձնական հաշիւներով, որ ծագել է լրագրական բանակուղից և տեսնուել նրանց կողմից ուսումնարանական շինութեան մէջ դուռ ասիական վրիժառութեամբ, որ մերժում է որևէ գաղափարական աստառ: Ել ինչ գործ ունի այստեղ երկու սկզբունքների պայքարը և ոգևորուած բառախաղութիւնները «ժողովրդական կամքի փութկոտ գրոհի, մըրրկի վասին որ արմատախիլ է անում փթած ծաւերը», և այլ ոչ պակաս Էֆֆեկտաւոր այլաբանութիւններ, որոնց առատօրէն խճողել է իր յօդուածը պ. Ս.: Չպէտք է մոռնալ և այն որ Լեոն Սարգսեանի տուած հ աննիքալեան երթումը ծառայելու իր ժողովրդի առաջադիմական հասարակական իդէալների, իրաւազրկութեան այն մոռյլ ժամանակներից է սկսում,

երբ շատերը նրա ներկայ հալածողներին այնքան հեռու էին որևէ իդէալից:

Նրա ամբողջ հրապարակախօսութեան և մանկավարժական—հասարակական գործունէութեան ընթացքում հայ հասարակութիւնը սովորել է նրան տեսնել անփոփոխ կեանքի լուսաւոր և պրոգրեսիւ սկզբունքների ջերմ ջատագովի դերում, արդարութեան համար ջերմ մարտնչողի և ամեն տեսակ կամայականութեան և քմահաճոյքի, ում կողմից և լինի այն, անհաշտ թշնամու դերում, դրանով էլ բացատրւում է նրա վրձնողական և անդարձ հեռանալը այն շրջաններից, որոնց գործունէութեան մէջ վերջին ժամանակներս նա ոչ առանց հիմքերի նկատեց անբարոյականացնող և հակահասարակական ձգտումներ: Եւ ահա ժողովրդական իրաւունքների ջատագովի բիրենդանման մաքուր անուն ունեցող այդպիսի հասարակական գործիչին պ. Ս. խրատներ է կարդում այն բանի մասին, թէ հարկաւոր չէ յենուել հնացած օրէնքի դիզնած թերթերին, որոնք կը պատահոտուեն «ժողովրդական կամքի կատաղի գրոհից»...

Բայց այդ դեռ քիչ է, պ. Ս. նրան զրկում է պաշտպան տարրական միջոցներից, որոնց սովորաբար դիմում են շիտակ մտածող և գործող անձինք, երբ ցանկանում են հասարակական դատաստանով պարզել ընդհարուող կողմերի վիճելի հարցերը: Այդպէս վարուեց և պ. Սարգսեանը, դիմելով հասարակական կարծիքին և առաջարկելով իր հալածիչներին վատահանալ փոխադարձ վէճը միջնորդ դատարանի անաչառ վճռին: «Միջնորդ դատարան: Նա այստեղ անտեղի է, ասում է պ. Ս., ինչպէս կարող է ժողովրդական ներկայացուցչութիւնը դատուել մեռած իշխանութեան մնացորդների հետ»:

Թափանցէք այդ նախադասութիւնների իմաստի մէջ և դուք հազիւ թէ հնարաւորութիւն գտնէք որևէ գործադրութեան այս դէպքում, չնայելով այդ նախադասութիւնների արտաքինի ամբողջ վեհապանծութեանը եւ սեթեթութեանը. մինչդեռ հարցը այնպէս էլ մնաց չպարզուած թէ ինչու ժողովրդական ներկայացուցչութեան սկզբունքը պէտք է արգելք լինի առանձին անհատների և նոյն իսկ ամբողջ հասարակական խրճերի մէջ ծագած վէճերը միջնորդ դատարանով լուծելու: Պ. Ս. անպէտք է համարում նաև իրաւաբանների մասնաժողովի վճիռը, որ այս քանի օրս յայտարարեց իր պատճառաբանած եզրակացութիւնը մամուլի մէջ, գտնելով, որ նա անգոր է ժողովրդի վստահութիւնը ներկայացնող անձանց իրաւունքի և հեղինակութեան առաջ: Այնպէս է դուրս գալիս որ

բաւական է միայն բախտ ունենալ եկեղեցական ծուխից ընտրուելու, որ իբրեւ Եվստահութիւն գրաւած մարդիկ ունենան դիւկընցիօն իշխանութիւն ամեն տեսակ կամայականութիւն կատարելու:

Եւ այդպիսի դատողութիւններէց յետոյ, այդպիսի ապշումով և ինքնահաւանութեամբ արտայայտուած, պ. Պատիսեանը խլում է սուրը կուսակցական ռազմական աստուածներէց և կարդում է Յովնանեան ուսումնարանի տեսչական հարցի գորդիան հանգուցը:

ԱՇՆԱՆ ՍՈՆԷՏՆԵՐԻՑ

(Նուիրում են Ն.-ին)

Արդեօք նորից երազներն են թափառում
Սիրոյ յոյզներն հեռուից ուրախ ինձ կանչում.
— Ոչ դա աշնան դժգոյն տերէներն են թափառում
Սարից իջնող վտակները կարկաչում...:
Ես լսում եմ հիացմունքի մի շըշուկ.
Արդեօք նորից դձու ես հոգիս մեղմ յուզում:
— Ոչ դա զիշերն է սիրաշունչ տրամաշուք,
Դա երկինքն է խորհրդաւոր, երազուն...:
Ես ընկած եմ արձակ հովտում միայնակ,
Տարուած չքնաղ երազներով ցիր ու ցան,
Ինձ թւում է, որ եկել ես հերարձակ
Գիշերի պէս խորհրդաւոր ու անձայն...:
— Ոչ դա աշնան մերկ ծառերն են շառաչում
Սարից իջնող վտակները կարկաչում...:

Վահան Տէր-Գրիգորեան